

Osobnost učitele - edukátora

PhDr. Jana Hlinovská, PhD.

1. co je osobnost?

- V hovorovém pojetí je osobností chápán člověk, který je kladně přijímán a je svérázný svým životem a jednáním. V psychologickém pojetí je osobností každý člověk s jedinečnou strukturou svých psychických vlastností a dispozic. Existuje velká řada psychologických teorií a modelů osobnosti, které vysvětlují její strukturu, projevy chování člověka, rozvoj v ontogenezi a její individuální odlišnosti.

2. Učitel

- Pedagogický slovník definuje učitele jako jeden ze základních činitelů vzdělávacího procesu, profesionálně kvalifikovaného pedagogického pracovníka, spoluodpovědného za přípravu, řízení, organizaci a výsledky tohoto procesu. K výkonu tohoto povolání je nezbytná pedagogická způsobilost.
- Tradičně byl učitel považován za hlavní subjekt vzdělávání, zajišťující ve vyučování předávání poznatků žákům. Současné pojetí učitele, které vychází z rozšířeného profesionálního modelu, zdůrazňuje jeho subjektivě-objektivé role v interakci se žáky a prostředím.
- Učitel spoluutváří edukační prostředí, klima třídy, organizuje a koordinuje činnosti žáků, řídí a hodnotí proces učení. V současnosti stoupá význam sociálních rolí učitele v interakci s žáky, rodiči a ostatními učiteli. Specifické funkce učitele vyplývají z rozdílného charakteru činností na určitých stupních a typech škol, jímž odpovídají příslušné aprobace.

3. Osobnost učitele

- Již před první výstupovou praxí, mě v hlavě utkvěla myšlenka, jak mě žáci budou přijímat. Zda pro ně budu rovnocenným partnerem, dokážu jim vysvětlit učivo tak aby jej pochopili apod. Pokládám si otázku zda učitel musí mít kvanta dobrých vlastností a znalostí, aby byl „učitelskou osobností.“ Osobností je každý člověk, záleží jen na něm, jak se svým temperamentovým a charakterovým potenciálem, a nejen tím, dokáže naložit.
- Učitel jako osobnost by měl být vybaven určitými vlastnostmi a dovednostmi. Jakýkoliv člověk, ať má sebelepší vzdělání, nemusí mít dostatek předpokladů a vlastností k tomu, aby byl dobrým učitelem.

4. Osobnost učitele

- Dobrý učitel se z pohledu žáka pozná tak, že když si po letech vzpomene na svá studia na základní nebo střední škole, vybaví si právě jeho. Vybaví si člověka, který v něm zanechal nějakou pozitivní stopu. Učitele, který dokáže vést kolektiv studentů, podat jim pomocnou ruku, když je nejhůř. Správný učitel umí přemýšlet, je inspirativní a dokáže žákům poradit v různých životních situacích, které jsou pro ně v jejich věku důležité. V první řadě je to však osoba, která dokáže svoje žáky něco naučit. Takový učitel, respektive učitelé, je pro žáky vzorem.

5. Autorita a vliv učitele na žáky

- Předpokladem kladného vlivu učitele na žáky je autorita a působivost jeho osobnosti. Učitelova autorita je závislá na jeho společenské a odborné pověsti, na jeho charakterových a morálních vlastnostech a řídicích schopnostech.
- Před několika lety, v době, kdy jsem navštěvoval střední školu, byly na školách opravdové authority, které si své postavení ve společnosti nemusely dobývat přílišnou námahou. Z části jim k tomu pomáhali i žáci, kteří měli z učitelů respekt.

6. Autorita a vliv učitele na žáky

- Dnes, když na školu chodí nová generace, by se na školách těžko hledali autority. Stěží naleznete učitele, který působí na žáky kladně a nemusí si od nich vynucovat respekt. Učitele, který se chová k žákům stejně ve škole i mimo ni, když se setkají při mimoškolních aktivitách ve svém volném čase.
- Žádná učebnice, mravní poučování, desítky trestů nebo tisíce slov povzbuzování nenahradí vliv učitele na žáka.

7. Vztah žáka s učitelem

- Žák si vytváří kladný vztah k učiteli podle toho, jaké nachází u něho vlastnosti, které hodnotí kladně a které mu vyhovují. Vztah rovněž ovlivňuje sociální prostředí žáka, ve kterém vyrůstá (rodina, kamarádi, školní kolektiv, ...). Na střední škole, převážně s nástupem puberty, je vztah žáka k učiteli v přímé úměrnosti k jím vyučovanému předmětu. Všeobecně mají dívky kladnější vztah ke škole a k vyučujícímu, ať jejím muž či žena, než chlapci.
- Vztah žáka k učiteli rovněž významně ovlivňují individuální vlastnosti učitele a jeho vztah k žákovi i celému kolektivu žáků. Nejvýznamnější roli zde hrají učiteli charakterové, volní, citové, temperamentní a pracovní vlastnosti. Nelze však opomenout jeho společenské vystupování, mravní a společenskou bezúhonnost, estetickou úpravu zevnějšku, vzdělanost a šíře jeho zájmových činností.

8. *Vztah žáka s učitelem*

- Učitel by měl projevovat schopnost pochopení žáků, být pedagogicky schopen s žáky jednat, k čemuž patří um navazování kontaktů, sociabilita, sociální dovednosti a interakční dovednosti. Kvalita práce učitele je závislá nejen na míře pochopení žáka, ale i schopnosti respektovat jeho individualitu, sledovat a správně hodnotit situaci žáka ve třídě a vyvozovat z toho příslušné závěry pro řízení další činnosti i motivace žáka.
- Zvláštní pozornost také zasluhuje odolnost učitele vůči náročným životním situacím. Povolání učitele je spojeno se vznikem frustrujících až konfliktních situací. Učitel je neustále sledován, kontrolován a přemíra vnějších podnětů může vést až k podráždění a narušení neuropsychické rovnováhy. Skutečnost, jak se učitel dokáže se vším vyrovnat, se projevuje na jeho náladě a může ovlivnit jeho kontakt se žáky a celou jeho výchovnou a vzdělávací činnost.

9. Typologie osobnosti učitele

- V literatuře můžeme najít typologii osobnosti učitele dle W.O. Doringa:
- **a) ideový (náboženský)** – chce žáka vychovávat podle vlastních představ, charakterově je uzavřený, vážný, žákům se jeví jako nudný, beze smyslu pro humor
- **b) estetický** – fantazie a cit převažují nad racionální činností, žáka se snaží formovat podle svých představ jako nezávislého jedince
- **c) sociální** – zaměřuje se na třídu jako celek, k jednotlivcům je spravedlivý, nejvýraznější vlastností je jeho trpělivost, která nahrazuje některé nedostatky v jeho psychice (nedostatek fantazie), vychovává žáky pro potřeby společnosti, bývá oblíben, má ale malou autoritu

10. Typologie osobnosti učitele

- **d) teoretický** – je zaměřen spíše na vyučovací předmět než na žáka, neusiluje o všestranný rozvoj osobnosti žáka, ale o vštěpování vědomostí, o rozvoj žáka po stránce intelektuální, mezi žáky bývá oblíben, mívá autoritu
- **e) ekonomický** - zaměřuje se na ekonomičnost vyučovacího procesu, na dosažení optimálních výsledků při výuce při vynaložení minimálního úsilí s použitím vhodných metod, není většinou žáky oblíben, spíše obdivován
- **f) mocenský** - prosazuje svoji osobnost na úkor kladného vztahu učitel - žák, je spokojený, jestliže se ho žáci obávají, bývá nespravedlivý, používá tresty, potlačuje jakoukoliv aktivitu žáků

11. Lukova typologie

- **dle reakce na podněty:**
 - naivně reproduktivní- učitel nepřinese nic nového, reprodukuje to, co dělá ten druhý, jak reagují ostatní
 - naivně produktivní- učitel vnáší do hodin něco nového, odkrývá svou osobnost.
- **podle zpracování vnějších podnětů:**
- reflexivně reproduktivní - přenášení vzorů, např. od rodičů
- reflexivně produktivní - nový způsob, práce s výchovným poradcem, rodinou, nalézání nových prvků

12. Casselmannova typologie

- **podle zaměřenosti:**
 - logotrop - zaměřen na odbornost nebo- li vědeckost, opírá se o teorie, méně sociálně založen
 - paidotrop - zaměřen na osobnost žáka, jeho rozvíjení, je spíše sociálním typem, pedagogicky zaměřen
- **podle typu vedení:**
- autoritativní - s lidmi nediskutuje, nařizuje
- sociální (demokratický) - diskutuje, povídá si, ptá se, je sociálním typem
- **podle pedagogických postupů:**
- vědecko- systematický typ - bývá dáno učitelskou aprobací
- umělecký typ - učitelé u kterých převažuje estetická stránka (malíři, hudebníci, tělocvikáři)
- praktický typ - učitelovi jde o dobrou připravenost

13. Nauka o osobnosti učitele

- V posledních letech se v zahraničí i u nás výrazně rozvíjí nová nauka o osobnosti učitele, tzv. pedeutologie.
- Pedeutologie je dle pedagogického slovníku termín, který označuje historicky nauku o učiteli. Původně to byl souhrn různých normativních požadavků na práci učitele. V zahraničí k tomu přistupují četné dílčí empirické výzkumy zaměřené na zjišťování a analýzu různých vlastností učitele, jeho profesních činností aj. Systematická teorie učitelské profese se u nás teprve postupně utváří.

14. Nauka o osobnosti učitele

- Při studiu osobnosti učitele se uplatňují zejména dva přístupy - normativní a analytický. Normativní přístup je ten, jehož cílem je určit, jaký má být učitel, jaké má mít vlastnosti, jestliže má mít ve výchovně-vzdělávací práci úspěch. Při této metodě se využívá deduktivní metoda, kterou se určuje vzor, ideální obraz pedagoga, jemuž by se měl každý konkrétní pedagog přiblížit.
- Analytický přístup k učitelově osobnosti je takový, jehož cílem je určit, jaké mají konkrétní pedagogové skutečné, reálné osobnostní vlastnosti. Při uplatňování tohoto přístupu se používá induktivní metoda. Patří sem psychologické šetření osobnosti učitelů, analýza výpovědí žáků a studentů o svých učitelích.
- Osobnost učitele je téma veskrze složité a velmi obsáhlé. Nelze jej tedy popsat několika větami z pedagogických knih a přebíráním slov významných autorů.

15. Závěr

- Osobností se člověk nerodí, ale stává, a stejně tak i učitel je osobností, tedy člověkem. Je však dáno jisté chování učitele, které by mělo odpovídat daným normám a pravidlům, které si vytvoří sám učitel a budou respektovat zdravý a harmonický rozvoj osobnosti žáka

16. Použitá literatura

- [1] PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J.: Pedagogický slovník. Praha, Portál 2003, 4., aktualizované vydání, 322 s. ISBN 80-7178-772-8
- [2] PRŮCHA, J.: Přehled pedagogiky. Praha, Portál 2000, 272 s. ISBN 80-7178-399-4
- [3] BURIAN, A.: Kultura projevu. Brno, MZLU 2002, 57 s. ISBN 80-7157-584-4
- [4] LINHARTOVÁ, D.: Pedagogická komunikace pro učitele. Brno, MZLU 2001, 74 s. ISBN 80-7157-556-9